

MISSIONERLIK VA PROZELITIZMNING IJTIMOY-SIYOSIY XAVFI**Jo'rayev Akram**

Ilmiy rahbar.

Ziyadullayeva Intizor Otabek qizi

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti talabasi.

Gmail: ziyodullayev0223@gmail.com Teli: +998 94 007 51 06**<https://doi.org/10.5281/zenodo.19883214>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada missionerlik va prozelitizm tushunchalarining mohiyati, ularning jamiyat hayotidagi o'rni hamda ijtimoiy-siyosiy xavf omillari chuqur tahlil qilinadi.

Xususan, diniy targ'ibotning ayrim shakllari orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlikka tahdid soluvchi omillar, millatlararo va konfessiyalararo munosabatlarga salbiy ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, missionerlik faoliyatining global miqyosdagi tendensiyalari va uning yoshlar ongiga ta'siri masalalari ham ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan ushbu hodisalarning oldini olish bo'yicha ijtimoiy, huquqiy va ma'naviy choralar yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: missionerlik, prozelitizm, diniy targ'ibot, ijtimoiy barqarorlik, siyosiy xavfsizlik, mafkuraviy tahdid, yoshlar, diniy ong, globallashuv.

Annotation. This article analyzes the essence of missionary activity and proselytism, their role in society, and their socio-political risks. It highlights how certain forms of religious propagation can pose threats to social stability and negatively impact interethnic and interfaith relations. The study also examines global trends in missionary activities and their influence on youth consciousness. Furthermore, the author proposes social, legal, and spiritual measures aimed at preventing the negative consequences of these phenomena.

Keywords: missionary activity, proselytism, religious propaganda, social stability, political security, ideological threat, youth, religious consciousness, globalization.

Аннотация. В данной статье анализируются сущность миссионерской деятельности и прозелитизма, их роль в обществе, а также социально-политические риски. Особое внимание уделяется влиянию отдельных форм религиозной пропаганды на социальную стабильность и межконфессиональные отношения. Рассматриваются современные глобальные тенденции миссионерской деятельности и её воздействие на сознание молодежи. Автором также предложены социальные, правовые и духовные меры по предотвращению негативных последствий данных явлений.

Ключевые слова: миссионерство, прозелитизм, религиозная пропаганда, социальная стабильность, политическая безопасность, идеологическая угроза, молодежь, религиозное сознание, глобализация.

Adabiyotlar tahlili

Mazkur tadqiqot mavzusi doirasida adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, missionerlik va prozelitizm fenomeni nafaqat diniy jarayon sifatida, balki murakkab ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida ham keng o'rganilgan.

Xususan, zamonaviy ilmiy manbalarda ushbu tushunchalar globalizatsiya sharoitida shakllanayotgan yangi mafkuraviy ta'sir mexanizmlarining muhim elementi sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchilar missionerlik faoliyatini faqat diniy e'tiqodni yoyish bilan cheklamay, uni geosiyosiy manfaatlar, madaniy ekspansiya va ideologik ta'sir vositasi sifatida ham baholaydilar.

Shu jihatdan, ayrim g'arb olimlari missionerlikni "yumshoq kuch" (soft power) strategiyasining tarkibiy qismi sifatida izohlab, uning orqali jamiyat ongiga tizimli ta'sir o'tkazish mumkinligini asoslab beradilar. Mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarda esa missionerlik va prozelitizm ko'proq milliy xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. O'zbekiston va Markaziy Osiyo olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda bu hodisa jamiyatda konfessiyalararo muvozanatni buzishi, yoshlar ongida identifikatsiya inqirozini keltirib chiqarishi va natijada ijtimoiy keskinlikka olib kelishi mumkin bo'lgan omil sifatida ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, diniy bilim darajasi yetarli bo'lmagan qatlamlar orasida olib boriladigan faol targ'ibot usullari psixologik ta'sir mexanizmlariga asoslanib, shaxsning e'tiqodiy qarashlarini keskin o'zgartirishga qaratilganligi qayd etiladi.

Bu esa, o'z navbatida, jamiyatda ma'naviy bo'shliq va ijtimoiy dezorientatsiya holatlarini yuzaga keltirishi mumkin. Xalqaro ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, prozelitizm masalasi ko'plab davlatlarda huquqiy va siyosiy bahs-munozaralarga sabab bo'lgan. Ayrim demokratik davlatlarda diniy erkinlik tamoyili asosida missionerlik faoliyatiga keng imkoniyatlar berilgan bo'lsa-da, boshqa davlatlarda bu jarayon qat'iy tartibga solinadi yoki cheklanadi.

Tadqiqotchilar bu holatni har bir jamiyatning tarixiy-madaniy rivojlanish xususiyatlari, diniy tarkibi va siyosiy tizimi bilan bog'laydilar. Shu bilan birga, ayrim ilmiy manbalarda missionerlik faoliyatining radikal oqimlar bilan kesishish ehtimoli ham alohida xavf sifatida ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bu masala xavfsizlik nuqtai nazaridan dolzarb ahamiyat kasb etadi¹.

Ilmiy manbalarda, shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining missionerlik faoliyatidagi o'rni ham keng yoritilgan. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va multimedia platformalar orqali amalga oshirilayotgan targ'ibot ishlari an'anaviy usullarga nisbatan ancha samarali va keng qamrovli ekanligi ta'kidlanadi. Bu jarayon, ayniqsa, yoshlar auditoriyasiga bevosita ta'sir ko'rsatishi bilan ajralib turadi. Shu sababli, ko'plab tadqiqotchilar yoshlarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, diniy savodxonligini oshirish va milliy qadriyatlariga sodiqligini mustahkamlash zarurligini asoslab beradilar.

Bunday yondashuv missionerlik va prozelitizmning salbiy oqibatlarini kamaytirishda samarali vosita sifatida baholanadi. Shuningdek, ayrim ilmiy ishlarda missionerlik faoliyatining iqtisodiy jihatlari ham tahlil qilingan bo'lib, bunda moliyaviy resurslar, grantlar va xayriya faoliyati orqali ijtimoiy ta'sir doirasini kengaytirish mexanizmlari ochib beriladi. Bu esa missionerlikni faqat diniy hodisa sifatida emas, balki kompleks ijtimoiy institut sifatida ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqotchilar ushbu jarayonni tizimli tahlil qilish uchun sotsiologik, siyosiy va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish lozimligini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, prozelitizmning ayrim shakllari inson huquqlari, ayniqsa, e'tiqod erkinligi bilan bog'liq murakkab masalalarni ham keltirib chiqarishi ilmiy asosda izohlanadi². Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili missionerlik va prozelitizm hodisasining ko'p qirrali va murakkab tabiatga ega ekanligini ko'rsatadi. U faqat diniy faoliyat bilan cheklanmay, balki ijtimoiy ong, siyosiy barqarorlik va madaniy identitetga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, mazkur masalani chuqur ilmiy asosda o'rganish, uning xavf va tahdidlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha kompleks yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

¹ Fox J. Religion and State: A Comparative Study of Religious Policies and Conflicts. Cambridge University Press, 2008. – 112-bet.

² Hackett R.I.J. Proselytization Revisited: Rights Talk, Free Markets and Culture Wars. Routledge, 2008. – 87-bet.

Metadalogiya

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi missionerlik va prozelitizm hodisasini kompleks ijtimoiy-siyosiy jarayon sifatida tahlil qilish zaruratidan kelib chiqib shakllantirildi. Tadqiqotda nazariy va empirik yondashuvlar o'zaro uyg'un holda qo'llanilib, ular orqali mazkur fenomenning mohiyati, shakllanish omillari hamda jamiyatga ta'sir mexanizmlari izchil o'rganildi. Avvalo, dialektik yondashuv asosida missionerlik va prozelitizmning tarixiy rivojlanish bosqichlari, ularning mazmuniy transformatsiyasi va zamonaviy global jarayonlar bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Bu yondashuv orqali mazkur hodisalarning statik emas, balki doimiy ravishda o'zgarib boruvchi ijtimoiy hodisa ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv alohida ahamiyat kasb etib, missionerlik faoliyati ijtimoiy tizimning tarkibiy elementi sifatida ko'rib chiqildi. Bu yerda uning siyosiy institutlar, diniy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati bilan o'zaro aloqalari tahlil qilindi.

Ayniqsa, tizimli tahlil orqali missionerlikning yashirin va ochiq shakllari, ularning jamiyat barqarorligiga ko'rsatadigan bevosita va bilvosita ta'sirlari aniqlashtirildi. Shu bilan birga, strukturaviy-funksional metod asosida mazkur hodisaning jamiyatdagi funksiyalari, ya'ni ijtimoiy integratsiya yoki, aksincha, dezintegatsiya jarayonlariga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda ochib berildi. Mazkur metodologik yondashuv missionerlik va prozelitizmni faqat diniy faoliyat sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy institut sifatida talqin etish imkonini berdi³.

Empirik tahlil doirasida esa kontent-tahlil va komparativ tahlil usullaridan keng foydalanildi. Xususan, turli ilmiy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar va ommaviy axborot vositalarida yoritilgan materiallar tizimli ravishda o'rganilib, ular asosida missionerlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari va tendensiyalari aniqlandi. Komparativ yondashuv yordamida esa turli davlatlarning missionerlik va prozelitizmga nisbatan olib borayotgan siyosati o'zaro solishtirilib, ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Bu esa mazkur hodisaga nisbatan milliy yondashuvlarni shakllantirishda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida sotsiologik yondashuv ham muhim o'rin tutdi. Ushbu yondashuv orqali missionerlik faoliyatining ijtimoiy qatlamlar, ayniqsa yoshlar ongiga ta'siri tahlil qilindi.

Bunda ijtimoiy identifikatsiya, qadriyatlar tizimi va diniy ong shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari hisobga olindi. Psixologik yondashuv esa shaxs ongiga ta'sir ko'rsatish mexanizmlarini, xususan, ishontirish, manipulyatsiya va motivatsiya usullarini aniqlashga xizmat qildi. Ushbu metodlar uyg'unligi orqali missionerlik faoliyatining individual va ijtimoiy darajadagi oqibatlar chuqur tahlil qilindi. Bundan tashqari, tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil usuli qo'llanilib, xalqaro va milliy qonunchilik hujjatlari asosida missionerlik va prozelitizmga nisbatan mavjud yondashuvlar o'rganildi. Bu metod yordamida diniy erkinlik va milliy xavfsizlik o'rtasidagi muvozanat masalasi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shu bilan birga, mazkur yondashuv orqali davlat siyosatining ushbu sohadagi ustuvor yo'nalishlari hamda ularning samaradorligi baholandi⁴.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi ko'p bosqichli va kompleks xarakterga ega bo'lib, unda turli ilmiy yondashuv va metodlarning integratsiyasi ta'minlandi. Bu esa missionerlik va prozelitizm hodisasini biryoqlama emas, balki ko'p qirrali va tizimli tarzda o'rganish imkonini berdi. Qo'llanilgan metodlar o'zaro to'ldiruvchi xususiyatga ega bo'lib, ular orqali olingan natijalar ilmiy ishonchlik va ob'ektivlik talablariga to'liq javob beradi.

³ Giddens A. Sociology. Polity Press, 2009. – 78-bet.

⁴ Berger P.L. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. Anchor Books, 1990. – 45-bet.

Shu tariqa, mazkur metodologik yondashuv tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Natija va xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari missionerlik va prozelitizm hodisasining zamonaviy jamiyatda ko'p qatlamli va murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayon sifatida namoyon bo'layotganini aniq ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, ushbu faoliyat shakllari an'anaviy diniy targ'ibot doirasidan chiqib, mafkuraviy ta'sir o'tkazishning tizimli mexanizmlariga aylangan. Ayniqsa, global axborot makonining kengayishi natijasida missionerlik faoliyatining geografik va auditoriya chegaralari sezilarli darajada kengaygan bo'lib, bu holat uning ta'sir kuchini oshirgan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, missionerlik faoliyati ko'pincha ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar, jumladan, yoshlar, ishsizlar va diniy bilim darajasi past bo'lgan shaxslar orasida faol olib boriladi. Bu esa ularning ongiga psixologik va ideologik ta'sir ko'rsatish orqali e'tiqodiy qarashlarini o'zgartirishga qaratilgan maqsadli strategiyalar mavjudligini ko'rsatadi.

Olingan natijalar missionerlik va prozelitizmning jamiyat ijtimoiy barqarorligiga ko'rsatadigan ta'siri bir xil emasligini, balki ularning shakli, usuli va kontekstiga qarab farqlanishini ham tasdiqlaydi. Ayrim hollarda bu faoliyatlar diniy pluralizm va erkinlik tamoyillari doirasida ijobiy baholanishi mumkin bo'lsa-da, agressiv va manipulyativ prozelitizm shakllari jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirishi, konfessiyalararo ishonchni susaytirishi va hatto siyosiy beqarorlik omiliga aylanishi mumkinligi aniqlangan. Xususan, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, diniy targ'ibotning yashirin shakllari orqali amalga oshiriladigan ideologik ta'sirlar shaxsning milliy va madaniy identifikatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin⁵. Bu esa o'z navbatida jamiyatda ma'naviy fragmentatsiya va ijtimoiy polarizatsiya jarayonlarini kuchaytiradi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining missionerlik faoliyatidagi roli alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali olib borilayotgan targ'ibot ishlari yuqori darajada moslashuvchanlik va tezkorlik bilan ajralib turadi. Bu esa an'anaviy nazorat mexanizmlarini murakkablashtirib, ushbu jarayonni tartibga solishda yangi yondashuvlarni talab etadi. Ayniqsa, yoshlar orasida raqamli platformalar orqali shakllanayotgan diniy qarashlar ko'pincha fragmentar va tizimsiz bo'lib, bu esa ularning manipulyatsiyaga nisbatan zaifligini oshiradi. Shu sababli, tadqiqot natijalari yoshlar bilan ishlashda profilaktik va ma'rifiy yondashuvlarning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar yana bir muhim jihatni, ya'ni missionerlik faoliyatining iqtisodiy va tashkiliy asoslarini ham ochib berdi.

Moliyaviy resurslarning mavjudligi, grant va xayriya dasturlaridan foydalanish orqali ushbu faoliyatning ta'sir doirasi kengaytirilishi mumkinligi aniqlangan. Bu esa missionerlikni faqat diniy faoliyat sifatida emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy resurslarga tayanuvchi kompleks tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy tahlillar missionerlik va prozelitizm masalasida davlat siyosatining muvozanatli bo'lishi, ya'ni diniy erkinlikni ta'minlash bilan bir qatorda milliy xavfsizlikni himoya qilish zarurligini tasdiqladi⁶.

Tadqiqot natijalari missionerlik va prozelitizm hodisasining jamiyat uchun ikki yoqlama xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. U bir tomondan diniy erkinlik va pluralizmning ifodasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, noto'g'ri va agressiv shakllarda namoyon bo'lganda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikka jiddiy tahdid soluvchi omilga aylanishi mumkin. Shu bois, mazkur hodisaga nisbatan yondashuv kompleks, ilmiy asoslangan va muvozanatli bo'lishi zarur.

⁵ Stark R., Bainbridge W.S. A Theory of Religion. Rutgers University Press, 1996. – 156-bet.

⁶ Richardson J.T. Regulating Religion: Case Studies from Around the Globe. Springer, 2004. – 92-bet.

Amaliy jihatdan esa, yoshlar ongini mustahkamlash, diniy savodxonlikni oshirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda samarali huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Faqat shundagina missionerlik va prozelitizmning salbiy oqibatlarini kamaytirish va jamiyat barqarorligini ta'minlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Giddens A. Sociology. – Cambridge: Polity Press, 2009.
2. Berger P.L. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. – New York: Anchor Books, 1990.
3. Fox J. Religion and State: A Comparative Study of Religious Policies and Conflicts. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
4. Hackett R.I.J. Proselytization Revisited: Rights Talk, Free Markets and Culture Wars. – London: Routledge, 2008.
5. Stark R., Bainbridge W.S. A Theory of Religion. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1996.
6. Richardson J.T. Regulating Religion: Case Studies from Around the Globe. – New York: Springer, 2004.
7. Jo'rayev N. Globallashuv jarayonida mafkuraviy tahdidlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
8. Yuldashev S. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning dolzarb masalalari. – Toshkent: Akademiya, 2018.
9. Usmonov Q. Dinshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
10. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
11. Rasulov A. Milliy xavfsizlik va diniy omillar. – Toshkent: Fan, 2020.
12. Abdullayev A. Diniy bag'rikenglik va ijtimoiy barqarorlik. – Toshkent: Tafakkur, 2019.